

Bozsik Sándor

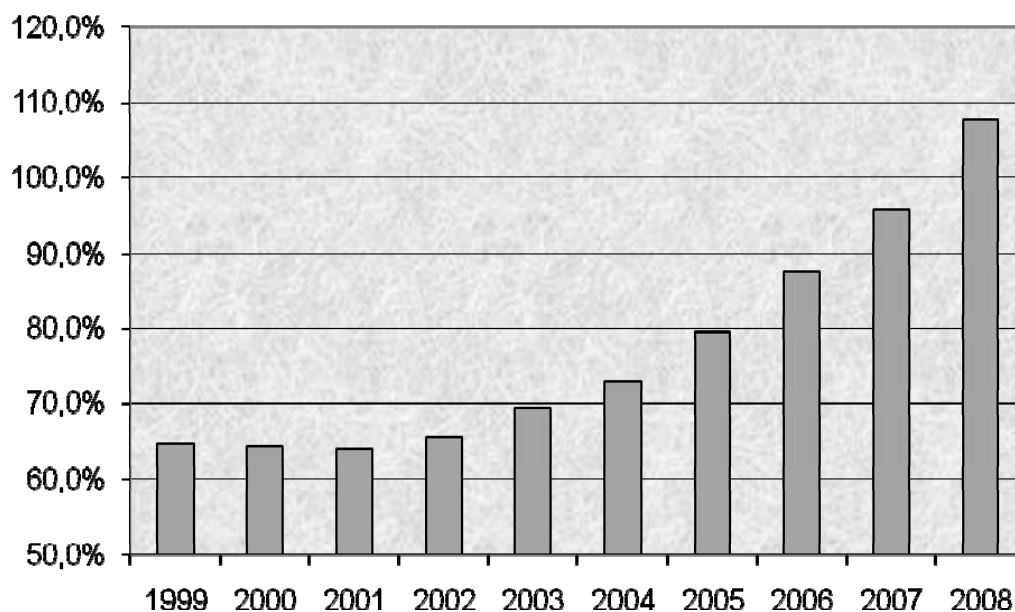
A magyar bankrendszer válságtűrő képessége

A magyar bankrendszer jelenlegi kockázatait a 2008. októberében kitört pénzügyi és a teljes reálszférát érintő gazdasági válságot követően újra kell gondolni.

Kulcsszavak: bankrendszer, hitel-, piac- és likviditáció, kockázat, jövedelmezőség.

A pénzügyi közvetítés jelentőségének alakulása

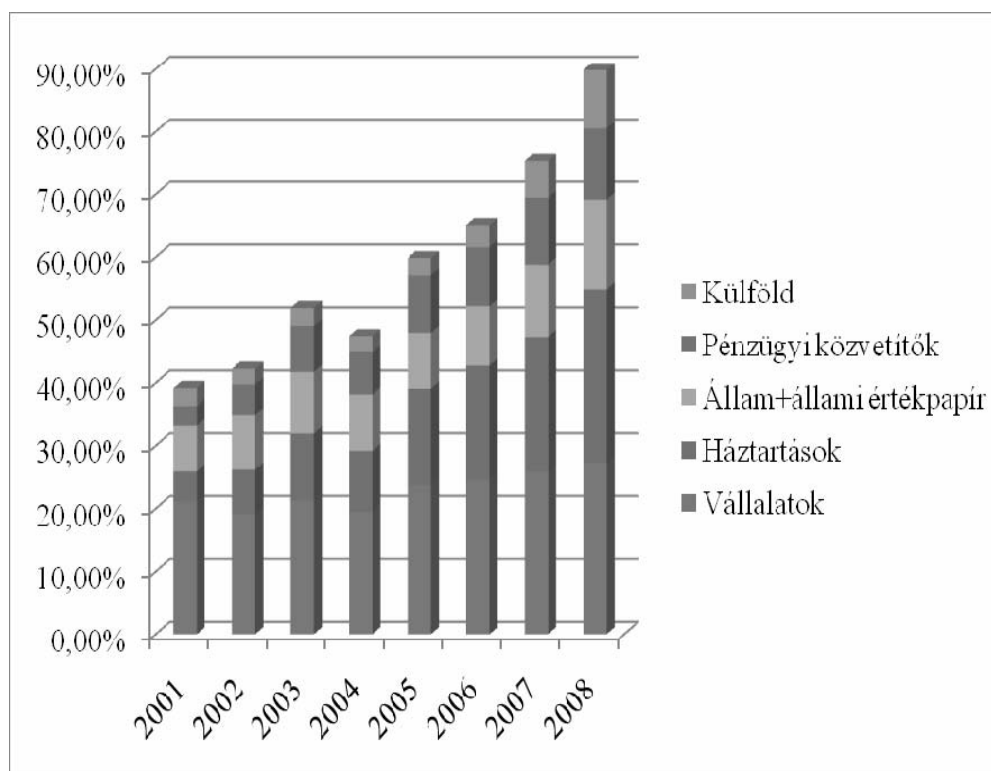
A bankrendszer jelentősége több mutatóval is mérhető. A mutatók nevezője általában a GDP. Az egyik leggyakrabban viszonyítási pont a bankok mérlegfőösszege. A mutató számításakor a speciális állami feladatokat ellátó MFB-t és az EXIM bankot kivettem az adatbázisból. (Az MFB 2002-ben a befektetési bankról szóló törvény szerint egyébként is kikerült a bankrendszerből.) A mérlegfőösszeg nem tartalmazza a lakás-takarékpénztárak és a hitelszövetkezetek adatait sem. A mutató alakulását az 1. ábra mutatja.

1. ábra: Banki mérlegfőösszeg/GDP
Forrás: PSZÁF, HVG Bankmelléklet

A banki mérlegfőösszeg/GDP arány 1999-től 2002-ig stagnált, utána indult dinamikus növekedésnek. Ez azonban inkább annak következménye volt, hogy a 2000-es évek elején a GDP is nagyobb ütemben növekedett. A hazai GDP növekedése 2004-től megtört, ezt viszont nem követte a mérlegfőösszeg növekedési dinamikájának visszafogása. Sőt, a mérlegfőösszeg átlagosan 18%-al emelkedett évente.

2002-től a mérlegfőösszeg növekedésének oka a hitelállomány bővülése volt. A pénzügyi közvetítés intenzitása szempontjából a legfontosabb az államháztartási, vállalati és lakossági hitelállomány és a GDP viszonya. A mutató dinamikusan emelkedett a megfigyelt időszakban. (2. ábra) A nem monetáris belföldi pénztulajdonosoknak nyújtott hitelek állománya a GDP %-ban majd a duplájára emelkedett, miközben különösen az időszak első felében a GDP is szépen emelkedett, miközben az ügyfélaktivitás növekedése jótékony hatást gyakorolt a bankok profitjára.

2. ábra: A bankrendszer hitelállományának változása szektoronként

Forrás: PSZÁF

Eközben a mérlegfőösszeg egyre nagyobb hányada van ügyfélhitelek formájában kihelyezve (1. táblázat). A mérlegfőösszegen belül különösen a lakossági hitelek aránya nőtt meg jelentősen. 2001-ben még elhanyagolható volt az arányuk, 2008 végén a lakossági hitelállomány gyakorlatilag elérte a vállalkozásokét.

1. táblázat: A bankok eszközei a mérlegfőösszeg százalékában

Főbb eszköztételek	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Pénzeszközök	8.18%	6.66%	4.53%	3.56%	4.86%	3.97%	3.30%	3.33%	2.07%
Forgatási célú papírok	6.88%	5.60%	4.47%	5.30%	3.99%	3.42%	4.46%	6.76%	6.49%
Jegybanki és banki hitel	18.01%	15.90%	13.40%	10.03%	10.82%	12.41%	11.42%	6.70%	4.91%
Bef. célú értékpapírok	8.78%	10.65%	11.13%	11.47%	10.08%	9.04%	7.47%	7.14%	9.49%
Ügyfélhitelek	51.30%	54.07%	60.36%	63.19%	63.53%	64.72%	64.66%	67.44%	68.01%
Saját eszköz	2.21%	1.85%	1.82%	1.83%	1.96%	2.06%	2.60%	2.60%	2.20%
Egyéb eszköz ¹	4.63%	5.27%	4.29%	4.62%	4.76%	4.39%	6.09%	6.01%	6.82%
Összesen	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Forrás: PSZÁF

Az eszközök esetében már jelentős átrendeződés történt. Az ügyfélaktivitás hihetetlenül megnőtt az utóbbi 8 évben. Nominálisan megnégyszereződtek, reálértéken 4,6 szeresére növekedtek az ügyfeleknek nyújtott hitelek. A hitelállomány térhódítása a többi mérlegtétel kárára különösen az első 5 évben volt jelentős. A bankok az ügyfélhitelek expanzió biztosítása érdekében az első időszakban az eszközállományukat is átrendezték. (1. táblázat). A legnagyobb csökkenés a viszonylag alacsony hozamú, de likvid eszközelemeket érintette. A pénzeszközök szintje a 2000-es év értékének majd negyedére esett 2008-ra. 2004-ig hasonló arányú csökkenés tapasztalható a forgatási és a befektetési célú értékpapírok mérleg-főösszeghez mért arányában, majd ez az arány (az állampapírok jelentős reálhozamának növekedése miatt) újra növekedésnek indult. Jelentős csökkenés következett be a jegybanki és a hitelintézeti kihelyezésekben. A hitelintézetek korábbi forrásbőségüket felélve, mobilizálták likvid eszközeiket és ügyfélhitelekbe forgatták. Mielőtt megnéznénk, hogy ez hogyan érintette kockázati kitettségüket, nézzük meg, hogy milyen szegmensekbe irányult ez a hitelexpanzió.

2. táblázat: Ügyfélhitelek százalékos megoszlása a jövedelemtulajdonosok szerint

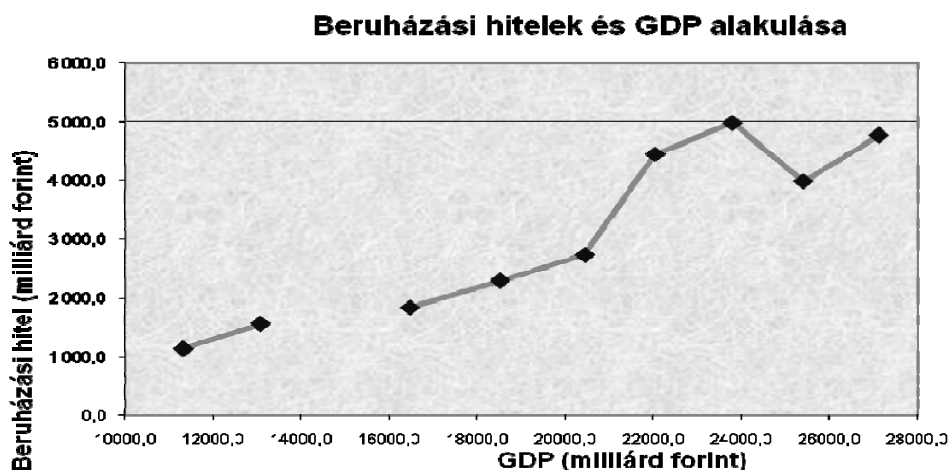
Ügyfélhitelek összetétele	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Ügyfélhitelek nagysága	6534.3	8126	9483.1	11369.11	13473.56	16439.22	19872.95
Vállalati hitel %-ban	52.67%	48.70%	47.60%	46.11%	42.43%	39.94%	36.07%
ebből: folyószámla-hitel	13.12%	6.50%	6.06%	5.63%	5.90%	4.98%	4.85%
beruházási hitel	28.16%	28.16%	28.85%	39.15%	36.94%	24.17%	24.01%
Lakossági hitel %-ban	18.75%	24.47%	27.12%	29.33%	31.63%	33.15%	36.49%
ebből: lakáshitel	13.62%	17.11%	18.72%	18.82%	18.89%	18.17%	19.71%
egyéb hitel	5.13%	7.36%	8.40%	10.51%	12.74%	14.98%	16.78%
Külföldre nyújtott hitel	6.54%	6.49%	4.44%	5.04%	6.34%	9.21%	12.27%
Önkormányzati hitelek %	1.74%	1.74%	1.83%	2.02%	2.46%	2.08%	1.74%
Központi ktgvet. hit. %	1.74%	1.74%	1.83%	2.02%	2.46%	2.08%	1.74%
Egyéb	18.56%	16.87%	17.18%	15.48%	14.68%	13.54%	11.69%

Forrás: PSZÁF, saját számítás

¹ Kamatok időbeli elhatárolása, egyéb aktív időbeli elhatárolások.

A 2. táblázat mutatja, hogy két tétel részaránya emelkedett a duplájára az ügyfélhitelek közül. Egyrészt a külföldre nyújtott hitel, másrészt a lakássági hitel. A vállalati hitelek relatíve csökkentek, ami nem jelent abszolút csökkenést. A vállalati hitelek reálértékben 1,5-szeres növekedést mutattak, de ez eltörpül a lakossági hitelállomány reálértékben 11 szeres növekedése mögött. A költségvetési szféra közvetlen finanszírozása az egész időszak folyamán mérsékelt maradt. Ez elsősorban annak az oka, hogy az államháztartás hitelezése elsősorban nem a bankszektoron keresztül történik, hanem közvetlen kötvénykibocsátással. Ez 2006-tól kezdve az önkormányzati szférára is igaz.

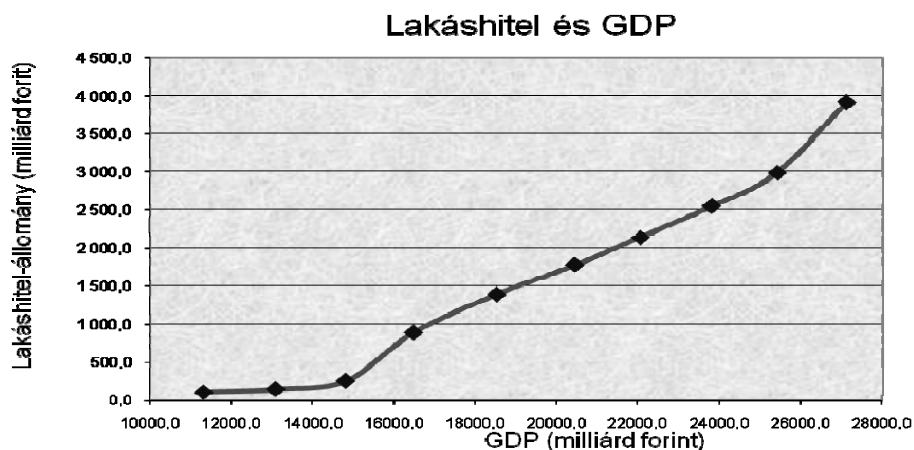
Aggasztó a vállalati beruházási aktivitás mérséklődése 2006-ról 2007-re. Ezt igazolja a beruházási hitel/GDP arány stagnálása 2006-tól (3. ábra).

3. ábra: A beruházási hitel a nominális GDP függvényében az egyes években

Forrás: MNB, PSZÁF

A lakáshitelek görbéje sokkal meredekebb (4. ábra). A görbe meredeksége túl gyors ahhoz, hogy tartósan igaz legyen, és valós magyarázó ereje legyen a GDP-nek.

4. ábra: A lakáshitel állomány alakulása a nominális GDP függvényében

Forrás: MNB, PSZÁF

Nézzük meg, honnan finanszírozták a bankok a növekedést!

A hitelállomány növekedését elméletileg három forrásból lehet finanszírozni:

- Növekszik a pénzügyi közvetítés rendelkezésére álló források állománya. Láthatjuk, ez a hitelek növekedését nem magyarázhatja teljes egészében, mivel a banki mérlegfőösszeg lassabban emelkedett, mint a hitelállomány. Itt meg kell nézni, hogy a forrásokon belül milyen tételek emelkedtek.
- A banki eszközökön belül átrendeződés történik az ügyfélhitelek javára és a többi mérlegtétel kárára. Milyen eszköztételek rovására terjeszkedett az ügyfélhittel?
- Az ügyfélhiteleken belül csökken a külföldnek nyújtott hitel és nő a belföldi hitelek aránya.

Először az első két tényező hatását választom külön a következő azonosság felhasználásával:

$$\frac{H_1}{H_0} = \frac{H_1}{MF_1} * \frac{MF_1}{MF_0} * \frac{MF_0}{H_0} = \frac{H_1}{MF_1} * \frac{MF_1}{MF_0} * \frac{MF_0}{H_0}$$

$$\ln\left(\frac{H_1}{H_0}\right) = \ln\left(\frac{H_1}{MF_1}\right) + \ln\left(\frac{MF_1}{MF_0}\right) + \ln\left(\frac{MF_0}{H_0}\right)$$

$$100\% = \frac{\ln\left(\frac{H_1}{MF_1}\right) + \ln\left(\frac{MF_1}{MF_0}\right)}{\ln\left(\frac{H_1}{H_0}\right)} + \frac{\ln\left(\frac{MF_0}{H_0}\right)}{\ln\left(\frac{H_1}{H_0}\right)}$$

Ahol, H_1 – tárgyidőszaki hitelállomány, H_0 – bázisidőszaki hitelállomány, MF_1 – tárgyidőszaki mérlegfőösszeg, MF_0 – bázisidőszaki mérlegfőösszeg. A logaritmikus összeg az eszközökön belül hitelarány változást mutatja, a második tag a mérlegfőösszeg változásának magyarázó erejét, a hitelállomány növekedésében. (3. táblázat).

3. táblázat: A hitelállomány növekedése és finanszírozását magyarázó tényezők

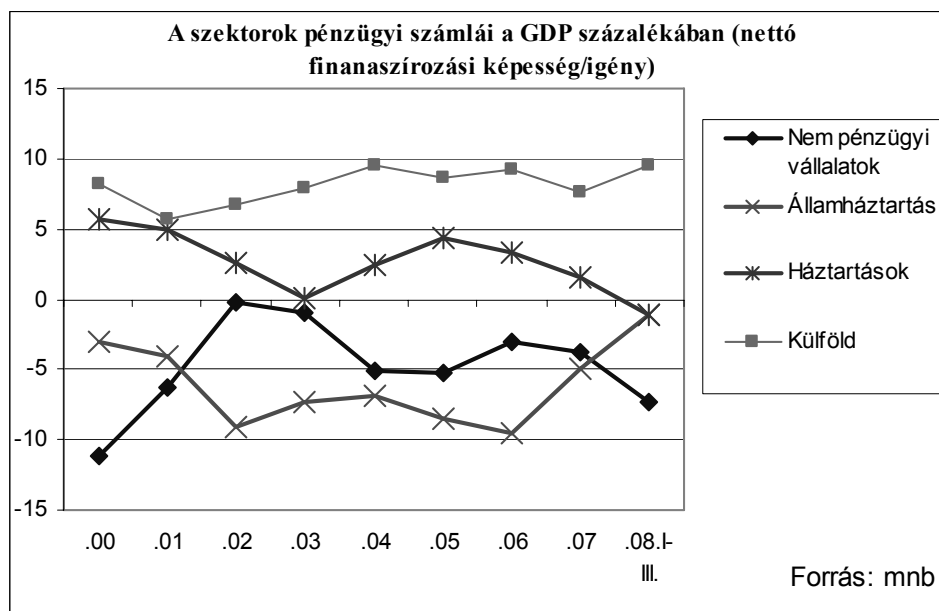
TÉTEL MEGNEVEZÉSE	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Hitelállomány növekedés	18.89 %	27.13%	24.36%	16.70%	19.90 %	18.40%	22.11%	20.89%
Mérlegfőösszeg magy. ereje	69.61 %	54.14%	79.02%	96.48%	89.50 %	99.25%	80.29%	95.59%
Hitelarány növekedés magy. ereje	30.39 %	45.86%	20.98%	3.52%	10.50 %	0.75%	19.71%	4.41%
Összesen	100.0 %	100.0%	100.0%	100.0%	100.0 %	100.0%	100.0%	100.0%

Forrás: PSZÁF, saját számítás

Látható, hogy a hitelállomány növekedését az első időszakban elsősorban az eszközállomány átrendezése finanszírozta, később viszont inkább a források növekedését figyelhetjük meg.

A hitelállomány dinamikus növekedése mellett a devizahitelezés megugrása is megfigyelhető. A devizahitelezés előtérbe kerülése egész Közép-Kelet Európában jellemző volt különböző mértékben.

Hazánkban az államháztartás deficitje 2002-től 2006-ig jelentős volt, amit a belső (lakossági források) nem tudtak finanszírozni. Az 5. ábra a jövedelemtulajdonosok nettó finanszírozási képességét hasonlítja össze. Az ábrából látható, hogy a 2006-tól meghozott stabilizációs intézkedéseknek köszönhetően az államháztartási hiány csökkent. Sajnos a hiányt elsősorban a munkát terhelő közterhek növelésével (az egyéni vállalkozók a minimálbér kétszeres után fizették Európában kimagasló közterheiket), és a kamatadó bevezetésével negatív hatással. A háztartások és az államháztartás nettó finanszírozási görbéjének 2006 utáni irányából látható, hogy amennyivel javult az állam hitelfelvéői pozíciója, annyival romlott a lakosság megtakarítási hajlandósága. Ebből következett, hogy az ország külföld felé való eladósodása semmit sem enyhült, következésképpen a külföld felé történő nettó finanszírozási igény semmit sem csökkent. A külfölddel szembeni negatív pozíciót pedig csak magas kamatszinttel sikerült csökkenteni.

5. ábra: A meghatározó jövedelemtulajdonok új hitelfelvételeinek és új megtakarításainak különbségei

A megugró reáljövedelmek is megnövelték az inflációs veszélyt, míg az állam által igényelt finanszírozási igény is szükségessé tette a belföldi kamatszint megemelését. Ha zárt gazdaság lettünk volna, az állami hitelkereslet egyszerűen kiszorította volna a vállalati és lakossági keresletet a hitelpiacról. Azonban a liberalizált tőkepiacoknak „hála”, a bankrendszer képes volt az államon kívüli két jellemző jövedelemtulajdonos hitelkeresletét külföldi devizában nominált

hitelekkel kielégíteni, amihez forrást szintén külföldről igényelt (elsősorban az anyabankokon keresztül.) Ezt mutatja a 4. táblázat.

4. táblázat: A vállalatok és a lakosság devizahiteleinek aránya a teljes hitelállományukon belül

ÉVEK	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Vállalat	34.3%	35.0%	40.7%	50.9%	47.6%	47.3%	52.9%	59.6%
Lakosság	3.8%	3.3%	5.4%	19.2%	32.7%	46.8%	59.0%	70.2%
Összesen	28.8%	26.4%	28.9%	40.3%	41.7%	47.1%	55.7%	65.0%

Forrás: PSZÁF, saját számítás

A devizahitelek emelkedése különösen a lakosság esetében volt jelentős. A devizahitelek részarányának növekedése különösen az utóbbi időben gyorsult fel, a 2008 évi növekedésben azonban már a forint árfolyamának gyengülése is szerepet játszott.

A hitelállomány növekedéssel nem tartott lépést a betétállomány növekedése. A hitel/betét aránymutató drámaian romlott az elemzett periódusban. 2000-ben, még a betétek állománya 20%-al haladta meg a hitelekét, 2008-ban azonban 1 Ft ügyfélbetétre már 1,63 Ft ügyfélhitel jutott.

Most nézzük meg, hogy honnan származtak a bankrendszer új forrásai, volt-e jelentős ártrendeződés a forrásszerkezetben. A forrásokat jövedelemtulajdononként csoportosítottam. A főbb forrástételeket a mérlegfőösszeg százalékában fejeztem ki. (5. táblázat).

5. táblázat: Az egyes forrástípusok a mérlegfőösszeg százalékában

ÉVEK	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Belföldi betét összesen	63.81%	67.51%	66.00%	57.62%	55.20%	53.36%	48.59%	45.92%
Állam és non-profit	4.72%	7.39%	5.60%	5.99%	5.89%	6.72%	7.42%	7.08%
Vállalkozások	20.36%	22.63%	22.47%	18.40%	18.01%	18.94%	16.25%	14.14%
Háztartások	38.74%	37.49%	37.94%	33.23%	31.29%	27.70%	24.92%	24.70%
Külföldi forrás	17.20%	15.28%	22.34%	21.80%	25.61%	27.50%	30.10%	36.69%
Saját tőke és tartalékok	11.66%	12.46%	13.58%	12.24%	12.36%	13.88%	13.51%	12.95%

Forrás: PSZÁF

A 2000-es években a magyar bankok forrásszerkezete jelentős változáson esett át. A hitelállomány dinamikus emelkedését a belföldi források nem tudták finanszírozni, így a bankok forrásszerkezetében a külföldi források aránya drámaian megnövekedett. Jelenleg a bankrendszerünk legnagyobb finanszírozója a külföld. Ez elsősorban a külföldi anyabankok betétét jelenti, másrészt külföldi hitelfelvételt. A másik érdekes, de egyben igen aggasztó fejlemény, hogy a belföldi forrásokon belül a lakossági források aránya 2008 év végére drámaian lecsökkent. Jó hír viszont, hogy a bankok tőkeellátottsága erősnek mondható.

Az erős kiszorítási hatásra utal, hogy a belföldi forrásokon belül az államháztartás pozíciója javult, míg a lakossági betétek részaránya körülbelül 40%-al, míg a vállalati betétek részaránya 30%-al csökkent.

Nézzük meg az egyes jövedelemtulajdonosok bankrendszerrel szembeni pozícióját.

A 6. táblázat a bankok nettó pénzügyi pozícióját (kötelezettségek-nyújtott hitelek) mutatja a főbb jövedelemtulajdonosok esetében. Látható, hogy a vizsgált időszak alatt a szektor külföld

felé történő nettó eladósodása a mérlegfőösszeg 5%-ról 23%-ra nőtt. Ez annak ellenére következett be, hogy jelentősen nőtt a külföld felé továbbadott hitel is, viszont a külföldről bevont források aránya még dinamikusabban nőtt. A külföldi forrásbevonás fő okozója a lakosság nettó finanszírozási képességének csökkenése volt. A 2008 végi negatív adat azt jelzi, hogy ekkor már a lakosság hitelei meghaladták a betéteit. A negatív tartományba való átlendülést azonban már nem az új hitelnújtások okozták, hanem a forint gyengülése. A hitelek forintértéke emelkedett, de mivel a lakossági bankbetétek döntő része forint, ez nem változott.

6. táblázat: A jövedelemtulajdonosok bankrendszerrel szembeni nettó pozíciója

A banki mérlegfőösszeg %-ában	2002. dec.	2004. dec.	2006. dec.	2008. dec.
Lakosság	13.76%	8.97%	3.18%	-4.53%
Nem pénzügyi vállalatok	-8.39%	-10.34%	-10.11%	-13.72%
Államháztartás	-1.31%	-0.06%	-0.47%	0.83%
Bankok és nem banki pénzügyi közvetítők	3.94%	5.98%	7.27%	-7.46%
Külföld	5.90%	6.77%	12.34%	23.98%

Forrás: PSZÁF

Összességében megállapítható, hogy:

1. az elemzett időszakban a banki mérlegfőösszeg dinamikusan bővült,
2. a növekedés motorja az ügyfélhitelek voltak,
3. ezen belül is kiemelkedően növekedett a lakossági hitelek állománya,
4. a hitelezésen belül jelentősen nőtt a devizahitelek aránya,
5. a bankrendszer a hitelnövekedést részben a korábbi likvid eszközeinek leépítéséből, de nagyobb részben új források bevonásával finanszírozta,
6. az új források elsősorban külföldi forrásokból (anyabankok által biztosított betétekből) származtak.

A bankrendszer kockázatai

Az ügyfélaktivitás az eszközök lejáratának növekedése és - különösen, ha ez bizonytalan fizetőképességű szektorok (lakosság) felé irányul - magában rejtheti a banküzem kockázatának növekedését. A PSZÁF mellett a bankrendszer kockázatosságát az MNB is áttekinti a stabilitási jelentésében. E két szervezet beszámolóí alapján próbálom áttekinteni az egyes kockázatok mértékét. A bankrendszer az alacsony tőkeáttétel következtében igen érzékeny a kockázatok emelkedésére, hiszen a pénzügyi közvetítés mértékéhez képest alacsony saját tőkéjéből kell a kockázatokból eredő veszteségeket finanszírozni.

Hitelkockázat

A hitelkockázat abból eredő veszteség lehetőségét jelenti, hogy az ügyfelek nem, vagy nem időben teljesítik a kamat- és tőketörlesztési kötelezettségeiket. A hitelkockázatra Magyarországon történelmi okokból is érdemes figyelni, mivel a 90-es évek közepén, összességében az akkori magyar GDP körülbelül negyedének megfelelő összeget kellett költeni a bankok konszolidációjára (Világgazdaság (15)). A bankoknak a lakossági hiteleket évente, a vállalati hiteleket negyedévente kell minősíteniük és 5 minősítési kategóriába sorolniuk. A kategóriába sorolás szabályait minden bank maga alakítja ki, de azt jóvá kell hagyatnia a

PSZÁF-al. Egy már hatályon kívül helyezett rendelet (14/2001-es PM rendelet) a minősítési kategóriákat részletesen is szabályozta (a rendelet ajánlásait a 7. táblázat foglalja össze).

7. táblázat: A pénzügyi intézmények minősített eszközei és az értékvesztés szabályai

Csoportok neve	Jellemvonás	Értékvesztési kötelezettség
Probléma-mentes	Hitelezési veszteséggel nem kell számolni (vállalati hiteleknel késelem 15 nap alatt, lakossági hiteleknel 30 nap alatt)	0
Külön figyelendő	Veszteség nem valószínűsíthető, de valamilyen információ miatt külön kezelést igényel	0 - 10%
Átlag alatti	Magasabb kockázatú, vagy bizonytalan mértékű veszteség valószínűsíthető	11 - 30%
Kétes	Bizonyíthatóan veszteséget okoznak (tőketartozás 90 napon túli, peresített követelések)	31 - 70%
Rossz	Veszteség várhatóan 70% feletti (felszámolási eljárás indult az adós ellen)	71 - 100%

Forrás: PM rendelet

A PSZÁF minden negyedévben publikálja a bankszektor minősített hiteleit a fenti besorolás alapján. Az egyes kategóriák minősített hiteleit besoroztam az értékvesztési kötelezettség osztályközepével (ez külön figyelendő esetében 5%, átlag alatti esetében 20%, kétes hiteleknel 50%, rossz hiteleknel 85% volt). A kockázati súlyokkal korrigált kintlévőségeket aztán osztottam a teljes kintlévőség-állománnyal. Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy 1 forint kintlévőség körülbelül hány %-a lesz a bankok szerint a várható veszteség. Az eredményeket a 8. táblázat mutatja.

8. táblázat: A bankszektor portfóliójának átlagos várható veszteség szintje

Várható veszteség a kintlévőség %-ban	2002	2004	2006	2008
kereskedési célú értékpapírok	3.12%	8.52%	3.24%	0.68%
befektetési célú értékpapírok	1.35%	0.43%	0.07%	0.19%
pénzügyi szektorba történő kihelyezések	0.11%	0.02%	0.15%	0.06%
vállalkozói hitelek (járulékos vállalkozásokkal)	2.35%	2.20%	3.17%	3.42%
háztartások hitelei	2.38%	1.56%	1.97%	1.70%
egyéb belföldi szektornak nyújtott hitelek	0.27%	0.05%	0.13%	0.87%
külföldi kihelyezések	1.96%	2.34%	1.21%	0.49%
egyéb aktív elszámolások és egyéb eszközök	7.41%	5.59%	5.00%	2.09%
ebből: vagyoni érdekeltségek	10.85%	8.80%	6.57%	3.20%
Összesen	2.26%	1.74%	2.04%	1.78%

Forrás: PSZÁF

A bankok értékelése szerint kihelyezés-portfóliójuk minősége jó és javult is az elemzett időszakban. Egyedül a vállalkozói hitelek esetében tapasztalható a kihelyezések minőségének romlása, de ez is alatta van az átlagos banki kamatmarge-nak. Sajnos azzal kapcsolatban nem rendelkezek információval, hogy az alacsony értékvesztési szint a jó kihelyezésnek, vagy az engedékeny minősítési elveknek köszönhető, mindazonáltal magas eredményességű

időszakokban (mint a mostani is), nem lenne racionális, hogy a bankok alulképezzenek értékvesztést az adófizetési kötelezettség növekedése miatt. Ilyen időszakokban inkább a túlképzés jellemző. Másrészt a 2008 év végi adatokban már tükröződnie kellene a pénzügyi válság hatásának, de ilyet nem látunk.

Természetesen a kedvező minőség fennmaradására a pénzügyi válság idején nem lehet számítani. A 2008 decemberi végi adatok még nem auditáltak, és a válság hatására bekövetkező átminősítéseket még nem tartalmazzák. Meg kell várnunk a májust, hogy a pénzügyi válság intenzitását a portfólió minőségén mérni tudjuk.

Az előjelek nem túl biztatóak. A makrogazdasági mutatók (30% ipartermelés és export csökkenés januárban), a várható 5%-os GDP csökkenés (márciusi kormányzati becslés), a 35 ezer feletti Index elbocsátás-számláló mutatója nem ad okot optimizmusra. A legnagyobb veszély azonban nem a jövedelemcsökkenésen keresztül fenyegeti az adósokat, hanem a piaci kockázatok felől. Nevezetesen a forrásszerzés költségeinek növekedése és a forint árfolyamának gyengülése felől.

Piaci kockázatok

A piaci kockázat egy pénzügyi piaci termék változása miatt valószínűsíthető veszteség. Ilyen pénzügyi piaci termék lehet a kamatláb, a valuta/devizaárfolyam, valamilyen tőzsdei termék ára (tőzsdei árucikk, részvény, határidős termék).

Kamatkockázat és árfolyamkockázat akkor lép fel egy bank esetében, ha az eszközök és források lejáratát és/vagy kamatozását módja és/vagy devizaneme eltér. Ha egy bank csak hazai valutában nyújt hitelt és fogad el betétet, a valuta leértékelődése, vagy felértékelődése pozícióját közvetlenül nem befolyásolja. Hasonlóképpen, ha egy bank azonos lejáratra nyújtott fix kamatozású hiteleinek és betéteinek összege megegyezik, a kamatláb változása nem befolyásolja jövedelemtermelő képességét.

Ha azonban az eszközök és a források szerkezete eltér, a kamatlábváltozás, illetve a devizaárfolyam változása veszteséget okozhat (kamatkockázat, illetve árfolyamkockázat).

Ha a bankok belefolyanak az értékpapír-kereskedelembé, és tőzsdei határidős ügyleteket is kötnek, a tőzsdei árak változása számukra veszteséget okozhat. Az árkockázat az utóbbi időben egyre fontosabb kockázati forrássá lépett elő, ezért a nemzetközi szervezetek ajánlására a magyar bankok számára is kötelező ezen kockázatok napi értékelése. Erre egy külön nyilvántartás szolgál, melynek neve kereskedési könyv.

A bankrendszer legjelentősebb kockázata jelenleg a hosszúlejáratú devizahitelek magas aránya. A PSZÁF statisztikákból a devizahitelek devizanemek szerinti bontása nem ismerhető meg, ezért a devizális illeszkedést összességében vizsgáltam. A vizsgálat eredményét a 9. táblázat mutatja.

9. táblázat: A magyar bankok eszköz és forrásállományának devizális illeszkedése

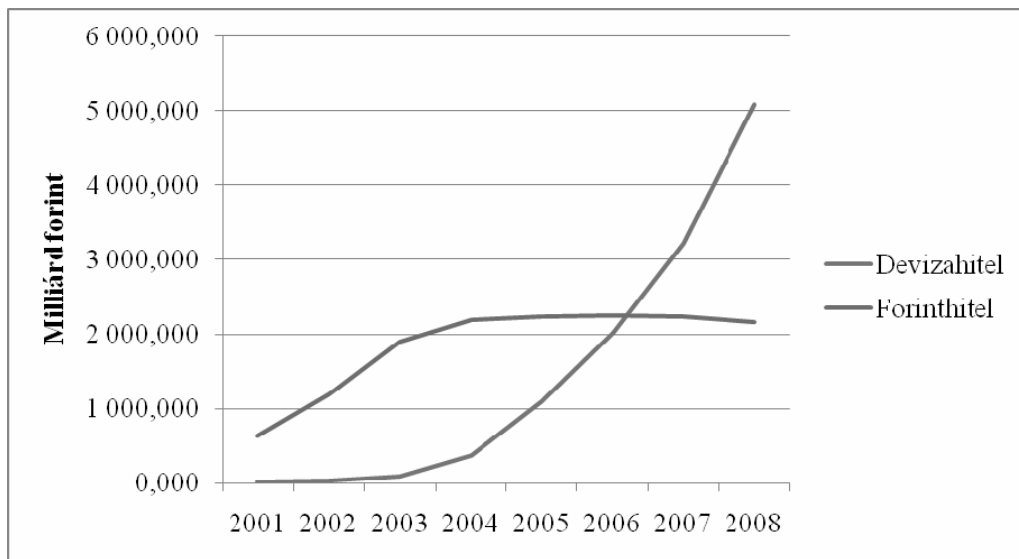
Devizális illeszkedés	2002	2004	2006	2008
Devizabetét-devizahitel (mFt)	488,685	-39,619	84,491	-2.094,054
Eltérés mérlegfőösszeg %-ban	4,5	-0,27	0,41	-7,17
Saját tőkearány (%)	9,43	8,87	8,73	7,86
Kockázati mutató	0,48	- 0,03	0,05	- 0,91

Forrás: PSZÁF

Az időszak elején még devizabetétből volt több, 2008-ra azonban már a devizahitel állománya haladta meg a devizabetétét. A devizaforrás hiánya elérte a mérlegfőösszeg 7%-t.

Miért gond ez? A magyar forint felértékelődése esetén, a bankrendszer árfolyamveszteség éri, amit a saját tőkéjéből kell leírnia. A kockázati mutatóból (eltérés a mérlegfőösszeg %-ban/saját tőkearány) látszik, hogy minden 1% forintfelértékelődés a saját tőke 0,9%-t elérő árfolyamveszteséggel jár. Természetesen a forintleértékelődés hatása fordított. Tekintettel arra, hogy a forint igen szélsőséges árfolyammozgásokra képes, a jelenlegi devizabetét-devizahitel eltérés az egész saját tőke nagyságát fiktív kategóriává varázsolja. Mivel a kereskedelmi könyvekben a le nem fedezett devizaeltérésekre 8%-os saját tőke-tartalékot kell képezni, ez a tétel önmagában azt okozza, hogy a bankrendszer egésze nem tartaná be a Basel-i 8%-os tőkemegfelelési mutatót, ha swap műveletekkel valaki a bankrendszerrel a kockázatot át nem vállalja.

A saját tőke árfolyamváltozásra vonatkozó kitettségeinek növekedése mellett a másik gond maga a devizában történő eladósodás növekedése. Különösen szembetűnő ez a lakosság esetében. Az exportáló cégeknél a devizahitel nem jelent gondot, mivel a bevételeik is devizában jelentkeznek. A makrogazdaságban fennálló egyensúlytalanságokkal kiváltott vagy felerősített árfolyamgyengülés viszont a háztartások növekvő nem teljesítését okozhatja. Az árfolyamkockázat ismeretének hiánya, valamint a nem várt veszteségek realizálása miatt meginoghat bizalmuk a pénzügyi közvetítőkkel szemben, ami tovább növelheti egy esetleges árfolyamsokknak a pénzügyi közvetítésre gyakorolt negatív hatását. A romló hitelkockázat jele, hogy a lakossági hitelek 3,5%-a 90 napnál hosszabb lejáratú. (MNB, (8)). A vállalati hiteleknél is jelentős a devizahitel aránya, de ez elsősorban a nagyvállalatokra jellemző, akik exportárbevételükkel természetes módon tudják kiküszöbölni az árfolyamkockázatot. De a lakosság jövedelme forintban jelentkezik, így egy esetleges forintleértékelés kedvezőtlenül érinti őket. Mivel a devizahitelek lényegesen olcsóbbak, mint a forintalapú hitelek, emiatt a lakossági hitelekben belül erőteljesen növekszik a részarányuk, amit a 6. ábra mutat.

6. ábra: A lakossági devizahitelek állománya és részaránya az összes lakossági hitelen belül
Forrás: MNB

Mindezek következtében a kereskedési könyvekben megjelenő piaci kockázatok után képzett tőke nagysága töredékét teszi ki a bankok szavatoló tőkéjének – 2004 végén 2,3 százalék volt ez az érték. (MNB, (8)).

Likviditási kockázat

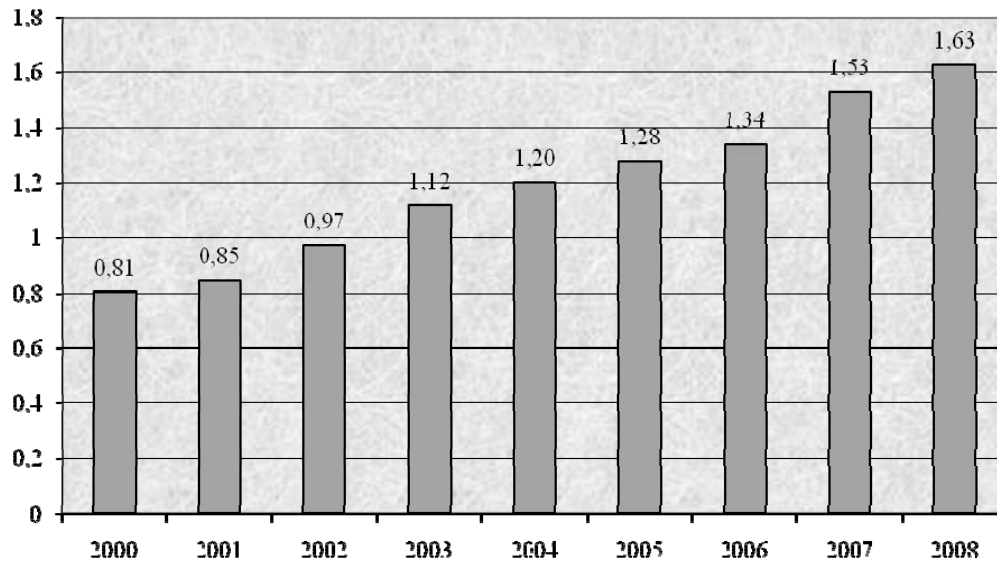
A likviditást rövid és hosszútávon is értelmezik. A rövid távú likviditás (más néven diszponibilitás) azt jelenti, hogy a banknak elegendő jegybankpénze van ahhoz, hogy betétese és hitelfelvevői pénzigényét az adott pillanatban kielégíthesse. Ehhez megfelelő nagyságú likvid eszközzel kell rendelkeznie. A hosszú távú likviditás (más néven szolvencia) azt jelenti, hogy a bank követeléseinek értéke meghaladja a bank kötelezettségeinek értékét, azaz a banknak pozitív saját tőkéje van.

A rövid távú fizetőképességet statikusan és dinamikusan lehet mérni. A statikus módszer esetében a likvid eszközök arányát hasonlítjuk össze különböző fizetőképességet igénylő tételekkel – a mérlegfőösszeggel, ügyfélbetétekkel. Az eszközállomány vizsgálata során már láthattuk, hogy az ügyfélhitelek növekedését úgy ellensúlyozta a bankrendszer, hogy a likvid eszközök (pénzeszközök, banki követelések, forgatási célú értékpapírok) aránya fokozatosan csökkent. 1999 végén a likvid eszközök aránya 39% volt, ugyanez 2004 végén már csak 20%. A bankrendszer likviditási kockázatát mégsem mondhatjuk jelentősnek. Egyrészt a kötelező tartalékráta az 1999 év eleji szintről 5%-ra csökkent az elemzett időszak alatt, másrészt több tétel kikerült a képzési kötelezettség alól (2 évnél hosszabb időszakra elhelyezett betét, kibocsátott hitelviszonyt megtestesítő értékpapír, repo) (MNB, (9)) Az elszámolási időszakon belüli játéktér és a szabadon felhasználható források mértéke tehát megnőtt.

Másrészt a bankközi pénzpiacon is hozzá lehet jutni a szükséges forrásokhoz. A VIBER felfutása révén akár napközben is lehet forrásokat szerezni. Másrészt a készpénz-nélküli fizetési formák felfutásával, amit a bankok az árazási politikájukkal is ösztönöznek, a bankszolgáltatások készpénzigénye is folyamatosan csökken.

A másik mutató, amivel a statikus likviditást mérni szokták az ügyfélhitel/ügyfélbetét mutató. Egészségesnek az 1 alatti mutatóértéket tartják, azaz a bank ne helyezze ki a teljes ügyfélbetétjét hitelként, hanem tartalékoljon valamennyit (lehetőleg likvid eszközben) a felmondott betétek visszafizetésére. A bankok 2003-ban lépték túl ezt a küszöbszámot. Az ügyfélbázis hiánya sérülékennyé teszi a bankrendszert bármilyen külső makrogazdasági sokk esetén, mivel a hiányt növekvő mértékben az anyabankoktól felvett külföldi eredetű források pótolják.

A bankok hosszú távú fizetőképességének (szolvenciájának) nemzetközi mérőszáma a Cook-mutató, ami az úgynevezett szavatoló tőkének és a kockázatokkal korrigált mérlegfőösszeggnek a szorzata. Tőke megfelelési mutatónak, illetve a PSZÁF beszámolók szóhasználatával fizetőképességi mutatónak is nevezik. A szavatoló tőke a hitelintézetnek azon forrásai, amelyek a hitelintézettel szemben fennálló követelések kielégítésébe tőkeként bevonhatók. Két részből áll, az alapvető és a járulékos tőkeelemekből. Az alapvető tőkeelemek néhány bankra jellemző eltéréssel a bank saját tőkeelemeiből állnak, míg a járulékos tőkeelemek kevésbé biztos források vagy bevonhatók a betétek kifizetésére. A járulékos tőkeelemek az értékelési tartalék, az alárendelt kölcsöntőke. A fenti módon meghatározott szavatoló tőkét csökkenteni kell azonban bizonyos tételekkel, melyeket bizonyos speciális kockázatok biztosítására kell félretenni. (például más pénzügyi intézményben levő részesedés, kereskedési könyvben, nagykockázatra képzett céltartalék, stb.).

7. ábra: Az ügyfélbetét/ügyfélhitel mutató alakulása
Forrás: PSZÁF

A tőke megfelelési mutató nevezőjében szereplő kockázatokkal korrigált mérlegfőösszeget úgy számítják ki, hogy az aktív bankkapcsolatokhoz (hitelnyújtás és kötelezettségvállalás) a Felügyelet különböző súlyokat rendel. Ezekkel a súlyokkal meg kell szorozni az adott mérlegtételeket, majd a végén össze kell adni az összegeket. A Felügyelet joga az egyes súlyok megállapítása. (Hit 235 §, 23/2003 PM rendelet)

A szavatoló tőke az elemzett időszak egészében messze a küszöbként meghatározott 8%-os érték felett volt. Ezen belül azonban a nagybankok fizetőképességi mutatója folyamatosan csökkent, ami nem is csoda a hitelezési aktivitás növekedése miatt. Mivel ebben az időszakban a bankszektorba visszaforgatott profit is jelentős volt, a nagy hitelaktivitás nem vezetett a mutató olyan romlásához, ami miatt aggódnunk kellene (10. táblázat).

10. táblázat: A tőke megfelelési mutató értékei

Tőke megfelelési mutató	2000	2002	2004	2006	2007	2008
Nagybank	12,00%	9,90%	9,90%	10,21%	10,80%	10,74%
Középbank	15,40%	13,30%	17,40%	16,01%	14,15%	12,66%
Kisbank	23,30%	42,50%	22,50%	22,36%	19,35%	18,14%
Átlag	15,20%	12,20%	11,50%	11,54%	11,60%	11,06%

Forrás: PSZÁF

A mutató szóródása csak a kisbankok esetében jelentős, ami egyes kisbankok alacsony aktivitásának következménye. A pénzközvetítésben meghatározó nagybankok fizetőképességi mutatóinak szóródása 2% alatt maradt. A mutató értéke csökkent az elemzett periódusban, de még a nagybankok esetében sem éri közelíti meg a 8%-os alsó határt. Mivel 2008-ra a bankok többsége tőkeerős külföldi bankok tulajdonába került, szükség esetén a szükséges tőke könnyen pótolható. A szavatoló tőke növekedésének természetes forrása a banki mérleg szerinti

eredmény, ami köszönhetően a kimagasló jövedelmezőségnek, nagyobb mértékű fizetőképességi mutatócsökkenés nélkül tudta biztosítani az ügyfélaktivitás növekedését.

Összességében megállapítható, hogy

- a pénzügyi válság hatása a bankok hitelezési kockázatát az elemzési időszakban mérsékelten emelte,
- a legjelentősebb kockázat a likviditási kockázat, nevezetesen, hogy a forrásállomány nagy része külföldi eredetű,
- jelentős kockázati tényező, hogy a devizahitelek mögött nincs megfelelő lejáratú devizabetét, és egyes devizahitelek mögé csak swap ügyletekkel biztosítható a megfelelő devizaforrás,
- a szavatoló tőke megfelelőnek tűnik a hitelkockázatok kezelésére, a likviditási kockázatokra a bankszektor sérülékenynek tűnik.

A jövedelmezőség alakulása

A pénzügyi válság kirobbanásáig az ügyfélaktivitás erőteljesen nőtt, a banküzemmel kapcsolatos kockázatok viszont nem változtak jelentősen. Az is látható, hogy a pénzügyi válság hatására a kimutatott kockázatok ugyan jelentősen növekedtek, de az értékvesztés állománya nem emelkedett drámai mértékben. Nem csoda hát, ha a magasabb aktivitás következtében a jövedelmezőség megugrott és 2008-ban is csak mérsékelten csökkent.

A jövedelmezőség elemzésekor fontos kérdés annak forrása. A jövedelmezőség okainak meghatározására a DuPont elemzést szokták alkalmazni, amely a tulajdonosok számára kulcsmutatót, a tőkearányos eredményt (ROE – adózott eredmény/saját tőke) bontja tényezőire. Mivel a bankok mérlegbeszámolója egyéni sajátosságokat is mutat, én a bankszektor jövedelemelemzésére egy általam kidolgozott módosított DuPont elemzést alkalmaztam, ami a következőképpen épül fel.

$$ROE = \frac{NI}{PP} * \frac{PP}{GP} * \frac{GP}{S} * \frac{S}{IR} * \frac{IR}{CTA} * \frac{CTA}{TA} * \frac{TA}{E}, \text{ ahol :}$$

Ahol az egyes tényezők jelentése a következő: NI – adózott eredmény; PP – adózás előtti eredmény; GP – fedezet; S – kamatkülönbözet; CTA – kockázatokkal korrigált mérlegfőösszeg, TA – mérlegfőösszeg; E – saját tőke.

Az első három mutató az eredmény-kimutatásból származik, segíti az eredmény forrásainak megértését. A mutatók közgazdasági tartalma a következő:

$\frac{NI}{PP}$ - adózott eredmény/adózás előtti eredmény. Megmutatja a bankok adóterhelését. Minél

kiseb a mutatók értéke, annál jobban adóztatják a bankszektor eredményét.

$\frac{PP}{GP}$ - adózás előtti eredmény/bruttó eredmény. A két eredménykategória között található a

működési kiadások (fix költségek) és a nem alaptevékenységből származó eredmény, valamint a rendkívüli tételek. Jellemzően minél nagyobb a mutató értéke, annál jobb a bank működési hatékonysága.

$\frac{GP}{S}$ - bruttó eredmény/kamatkülönbözet. A két eredménykategória között van a nettó

jutalékeredmény (jutalékbevétel +-árfolyamvesztés/nyereség +- egyéb alaptevékenységből származó eredmény). Ha a mutató értéke között nagy a különbség, akkor a bank szolgáltatásból eredő eredménye magas a hagyományos pénzközvetítésből származó eredményhez képest. Ha a

mutató értéke egyhez közelít, a bank eredményének java része a pénzügyi közvetítésből származik.

$\frac{S}{IR}$ - kamatkülönbözet/kamatbevétel – Méri a kamatmarge nagyságát. Minél nagyobb a mértéke annál drágábban dolgozik a bankrendszer.

A többi mutató az eszközhatékonyságot méri valamilyen módon.

$\frac{IR}{CTA}$ - a kamatkülönbözet osztva a kockázatokkal korrigált mérlegfőösszegével. Jellemzően a

kockázatos mérlegtételek hozzák a jövedelmet (kivéve az állampapírok, melyek kockázati súlya 0, de van kamatjövdelem belőlük). Egy eszközhatékonysági mutató. A mutató mutatja, hogy 1 Ft kihelyezett összegre mekkora kamatbevétel jutott, magyarul az átlagos hitelkamatlábát kapjuk meg.

$\frac{CTA}{TA}$ - kockázatokkal korrigált mérlegfőösszeg/összes eszköz. Ha a mutató értéke nő, nő a

bank kockázatvállalásának mértéke. Ez méri az üzleti aktivitás mértékét.

$\frac{TA}{E}$ - mérlegfőösszeg/saját tőke. A tőkeáttételi mutató a bankrendszer feltőkésíttségének

mértékét mutatja. Ha a mutató értéke magas, a bank kis saját tőkével rendelkezik az esetlegesen felmerülő veszteségek fedezetére.

A mutató kiszámolásakor az állományi adatok (mérlegből származó) nyitó és záróértékének számtani átlagával számoltam. (11. táblázat).

11. táblázat: Az egyes tőkearányos eredményre ható tényezők alakulása 2000-2008 között

Évek	2000	2002	2004	2006	2007	2008
Kamatbevétel (mFt)	791,60	863,40	1 440,60	1 520,67	1 846,00	2 436,00
Adóteher	0,80	0,80	0,85	0,84	0,83	0,87
Működési hatékonyság	0,24	0,30	0,45	0,48	0,37	0,37
Jutalékhányad	1,27	1,31	1,33	1,28	1,45	1,31
Kamatmarge	0,39	0,45	0,38	0,46	0,39	0,30
Hitelkamatláb	0,18	0,14	0,16	0,12	0,12	0,15
Üzleti aktivitás	0,55	0,59	0,64	0,65	0,66	0,61
Tőkeáttétel	11,14	10,28	11,47	11,48	11,83	12,46
ROE	10,96%	12,25%	22,71%	21,68%	17,00%	14,09%

Forrás: PSZÁF, MNB, saját számítás

A táblázat eredményei a következőkben foglalhatók össze. A bankszektor árbevétele töretlenül emelkedett. Az árbevétel dinamikája minden évben meghaladta az inflációt. A jövedelmezőség alakulásában azonban 2006 a cenzúra. A jövedelmezőség 2006-ig szintén töretlenül emelkedett. A tőkearányos eredménye több, mint duplájára emelkedett. Az eredményesség romlása azonban már 2007-ben elindult. A táblázat sorai mutatják, hogy a jövedelmezőség milyen tényezőknek volt köszönhető. Mivel a pénzügyi válság csak 2008 októberétől érezte a hatását, a jövedelmezőség romlását elsősorban Magyarországon kell keresnünk.

A jövedelmezőség 2006-os megtorpanását elsősorban három tényező visszaesése okozta. Ezek a fontosság sorrendjében a következők voltak:

- A pénzközvetítés jövedelmezőségének, a kamatmarge-nak a csökkenése. A hitelezés bővülése intenzív verseny mellett ment végbe, ami a bankokat rákényszerítette arra, hogy az új – már szerényebb adósságvisszafizetési kapacitással rendelkező adósok – számára kedvezőbb hitelkonstrukciókat kínáljanak.
- Az új ügyfelek szerzése a bankokat fióknyitásra és az alkalmazotti létszám növelésére ösztönözte. Ez csökkentette a működési hatékonyságot.
- Az üzleti aktivitás a 2007-es csúcstól 2008-ra csökkent. Ez már a pénzügyi válság hatására következett be elsősorban.

A bankszektor számára jó hír, hogy a különadó/hitelintézeti járulék bevezetése ellenére a bankszektor effektív nyereségadó-terhelése csökkent. A nyereségesség növekedését segítette a tőkeáttétel emelkedése is.

A tényezők hatásainak elkülönítése érdekében kiszámoltam az egyes évekre vonatkozóan a mutatók változását, majd a logaritmizált változásokat elosztottam a ROE változásával. A kapott eredményekből most csak a 2006/2000 évek mutatóinak és a 2008/2006 mutatóinak összehasonlítását közlöm (12. táblázat).

12. táblázat: A jövedelmezőség növekedését magyarázó tényezők százalékos megoszlása

Évek	2006/2000	2008/2006
Adóteher	6,25%	-10,24%
Működési hatékonyság	98,62%	62,79%
Jutalékhányad	0,58%	-5,34%
Kamatmarge	24,98%	103,79%
Hitelkamatláb	-58,39%	-45,53%
Üzleti aktivitás	23,57%	13,54%
Tőkeáttétel	4,39%	-19,01%

Forrás: MNB, PSZÁF, saját számítás

A 2006/2000 oszlop azt magyarázza meg, hogy a ROE 11%-os növekedését mi magyarázza. Látható, hogy legnagyobb magyarázó ereje a működési hatékonyságnak van. Az üzleti aktivitás emelkedését az új értékesítési csatornák (internet banking, ügynökhálózat) bevonása miatt nem követte a fiókhálózat és az alkalmazotti létszám emelkedése. Nőtt az üzleti aktivitás és a kamatmarge. A hitelkamatláb csökkent – az általános kamatszint csökkenése miatt.

A 2008/2006-os évekre egy 7%-os csökkenést magyarázunk meg, tehát ahol pozitív százalékat látunk, az most rossz hírt jelent a bankszektor jövedelmezősége szempontjából. Látható, hogy a ROE csökkenését ismét a kamatmarge és kisebb részben a működési hatékonyság a ludas.

Most nézzük az egyes elemeket részletesebben.

Működési hatékonyság

A 90-es évek elején a Swiss Bank Corporation Wil-i fiókjában voltam szakmai gyakorlaton, mint pályakezdő banktisztviselő. Az ottani bankfiók létszáma nagyjából megegyezett azzal a magyar bankfiókéval, ahol én dolgoztam. Az ottani tisztviselők fizetése körülbelül 10 szerese volt a miénknek, de az általuk közvetített hitelek állománya 100 szorosa volt a mi hitelállományunknak.

A 2000-es évek első felében a magyar bankrendszer sokat tett azért, hogy a lemaradásunk csökkenjen. A bankszektorban dolgozók létszáma ugyan az elemzett periódusban 6 ezer fővel nőtt (28,4 ezer főről 27,2 ezer főre), de a növekedés nem egyenes vonalú. 2000-től. A létszám 29 ezer alatt maradt 2005-ig, utána indult emelkedésnek. A dolgozók létszámának azért van jelentősége, mert a működési költségek durván fele bérköltség. Néhány jellemző mérleg- és eredményadat inflációval korrigált értékét osztottam a dolgozó létszámmal. Az elemzés eredményét a 13. táblázat mutatja:

Érdemes a bérköltség növekedéséhez viszonyítani az egyes fajlagos mutatókat. A bérköltség 2000-hez képest reáláron 30%-al növekedett, azonban a fajlagos mérlegfőösszeg 70%-al, az ügyfélhitel 225%-al. Látható, hogy a létszám emelkedése nem tartott lépést a fő mérlegtételek növekedésével. A létszám növekedésének alacsony dinamikája azért is meglepő, hiszen tudjuk, hogy a legnagyobb növekedés a lakossági hitelek területén következett be, és a lakossági üzletekről azt tartja a fáma, hogy a legélőmunka-igényesebb tevékenységek közé tartozik. A jelenség magyarázata szerintem a következő:

13. táblázat: A bankrendszer élőmunka-hatékonysági mutatói 1999-es árakon millió forintban

Millió forint/létszám	2000	2002	2004	2006	2007	2008
Mérlegfőösszeg	287,5	318,9	389,2	440,0	446,6	487,0
Mérlegfőösszeg+mérlegen kívüli tételek	408,0	538,4	617,7	722,9	803,5	487,0 ²
Ügyfélhitel	147,5	192,5	247,3	284,5	301,2	331,2
Ügyfélbetét	183,2	197,8	205,9	212,3	196,9	203,5
Bruttó eredmény	13,5	14,9	18,9	19,1	19,1	15,8
Bérköltség	4,0	4,4	5,0	5,3	5,3	5,2

Forrás: PSZÁF

1. Az aggregát létszám stagnálása nagy belső átalakítást rejt. A bankfiókok létszáma ugyanis (erre adattal nem rendelkezem) benyomásom szerint erősen emelkedett, ezt a bankok úgy tudták megoldani, hogy front office létszámukat emelték a back office kárára. Az 1000 lakosra jutó bankfiókok száma 0,11 ez nyugat-európai mértékkel mérve még mindig igen alacsony penetrációt jelent. (Móré-Nagy (10)). A back office leépítése (számviteli, pénzügyi, elemző tevékenységek) úgy lehetséges, ha a szolgáltatások egyre nagyobb része elektronizált. (ATM, Internet)

2. A másik magyarázat az ügynöki tevékenység kiszélesedésében rejthető. A bankok holdingként működnek, így a holdingtagok keresztértékesítései személyes munkaráfördítés nélkül növelhetik a banki tag mutatóit. De egyre több bank alkalmaz külső ügynököket is, akik nem állnak munkaviszonyban a bankkal, hanem önálló vállalkozásként, jutalék fejében árusítják

² 2008 év végével még nem álltak rendelkezésre mérlegen kívüli tételekre vonatkozó adatok.

a bank termékeit. Az ügynöki tevékenység erőteljesen csökkent a bank működési kockázatát, mivel egy fix költségelemet változóvá varázsol. Sikerdíj csak akkor jár, ha az üzlet megkötetett, és a bank bevételt realizált.

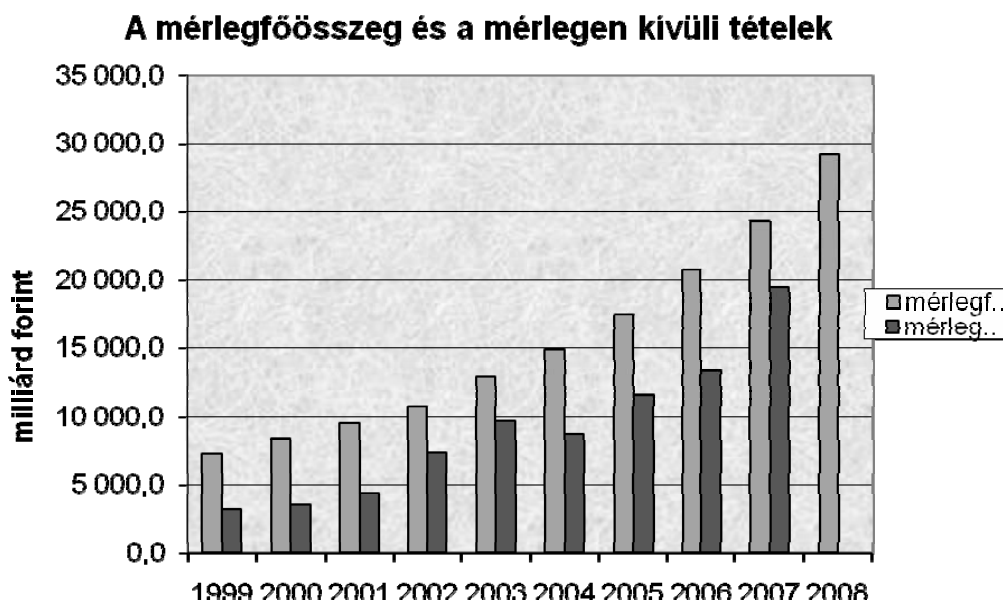
3. Harmadrészt az elektronikus bankolási technikák terjedése is magyarázhatja a jelenséget. Ugyan hitelt közvetlenül elektronikus úton nem lehet igényelni, de a hitelbírálat menetét jelentősen könnyítheti az elektronikus kitöltött és a banknak elküldött formanyomtatványok elterjedése.

A személyi költségek mellett még a számítástechnikai ráfordítások nagysága növekedett, ami érthető is, hiszen a bankszakma egyre inkább elektronizálódik. A marketing, igazgatási költségek hullámzást mutattak az időszak alatt.

A költségeken belül az értékcsökkenés és a bérleti díjak szerepe csökkenő, mutatva, hogy a banki tevékenység végzésének a fiókhálózat már nem kizárólagos csatornája.

Aktivitás

A jövedelmezőség emelkedésének másik forrása az aktivitás emelkedése volt. Ennek mérlegtételeket érintő hatásáról már volt szó. A kockázatokkal korrigált mérlegfőösszeg/mérlegfőösszeg mutató alakulása azonban tükrözi a mérlegen kívüli tételek hatását is. A banki kötelezettségvállalások (például adott bankgaranciák, hitelnyújtási kötelezettségvállalások, határidős ügyletek) ugyanis a jelenlegi szabályozás szerint növelik a kockázatokkal korrigált mérlegfőösszeget, de a számviteli kimutatásokban a 0-s számlaosztály részei. Természetesen kötelezettségeket a bankok nem ingyen vállalnak, az érték beszedett garanciadíjakat, a határidős ügyleteken elért árfolyamnyereséget a jutalékbevételeknél és a pénzügyi eredménynél mutatjuk ki.

8. ábra
Forrás: PSZÁF

A 8. ábra a mérlegfőösszeg és a mérlegen kívüli tételek nagyságát mutatja az elemzett időszakban. Az ábrából látható, hogy a mérlegen kívüli tételek dinamikája 2003-ig nagyobb volt, mint a szintén combos emelkedést mutató mérlegfőösszegé. 2004-ben a határidős és swap műveletek visszaesése okozta a mérlegen kívüli ügyletek visszaesését. (PSZÁF, (11)). A későbbi években viszont pont ezek a tételek mutatnak dinamikus emelkedést. A mérlegen kívüli tételek még erőteljesebb mértékben devizásodnak, mint a mérlegtételek. Ennek egyébként éppen az a magyarázat, hogy a fellépő deviza és kamatkockázatokat a bankok mérlegen kívüli swap és határidős ügyletek segítségével fedezik le. A bankgarancia-állomány dinamikája a hitelállomány növekedés emelkedésével volt hasonlatos.

Kamatok alakulása, kamatmarge

Általános arany szabály, ha valami megdrágul, akkor a vele kereskedőknek jól megy. Olajár-emelkedések esetén az olajtársaságok rekordprofitokról adnak számot, ha emelkedik a pénz ára, akkor meg a bankoknak még jól. Különösen akkor, ha a bankok versenye nem túlságosan erős. Ezeket az általános igazságokat jól lehet az elmúlt időszak hazai fejleményein is példázni.

Az általános kamatmarge az időszak első felében mérsékelten csökkent 4%-ról 3,65%-ra. (MNB, (8)). Az időszak második felében a kamatmarge szűkülése megállt – elsősorban a magas kamatmarge-ju lakossági hitelállomány bővülése miatt. Ez még igen messze van a fejlett nyugat-európai országokban általános 2%-os marge-tól. Fentebb láttuk, hogy a magas kockázat nem lehet a magyarázata a magas általános marge-nak.

A magas marge azonban nem jellemző minden szegmensre. 2003-ban az egyes részpiacokon az európai átlagos marge és a magyar marge a következőképpen alakult:

14. táblázat: Az egyes részpiacok kamatmarge-ja Magyarországon és az EU-ban

HITELPIACOK	EU ÁTLAG	MAGYARORSZÁG
1 millió eurónál kisebb vállalati hitel	2,0	1,9
1 m eurónál nagyobb vállalati hitel	1,0	0,4
Vállalati betét	0,1	1,4
Lakáshitel	0,2	1,9
Fogyasztási hitel	5,0	11,7

Forrás: Mórén-Nagy, (10)

A vállalati hiteleknél már most is kiélezett a verseny, a lakossági hiteleknél azonban nagy a kamatmarge különbség. A magas lakossági kamatmarge-t magyarázhatja a lakossági hitelekkel foglalkozó bankok erős koncentrációja, a lakosság pénzügyi járatlansága és kamatérzékenységének, a bankok lakossági hitelezésben levő tapasztalatlansága.

A magyarországi bankpiaci verseny erősségével számos tanulmány foglalkozott az elmúlt időszakban (Várhegyi 2003, Mórén-Nagy 2004)

A Közgazdasági Szemle pedig 1998. júniusi számában Ábel István-Polivka Gábor írt egy cikket a bankpiaci verseny kilencvenes évek eleji helyzetéről Magyarországon. (Ábel-Polivka 1998) Ebben bemutatták Llewellyn modelljét (Llewellyn 1990) a bankpiaci verseny elemzésére, amely 10 tényező szerint értékeli a verseny erősségét.³

- ³ Hatékonyág: a verseny következtében a leghatékonyabb cégek még hatékonyabbá válnak.
- Egységes ár: a termékek árázása az egységes piaci ár felé tendál.
- Költség+ árak: a belső keresztfinanszírozás és a nem költség vagy kockázati megfontoláson alapuló árstruktúrák kiszorúlnak, minden termék ára a közvetlen költségeitől függ.
- Egyesülések: a szektorban nő a fúziók és az egyesülések száma.

Várhegyi a verseny erősségét elemző módszereket két csoportra bontja. A strukturális megközelítésen alapuló módszerek a piacszerkezetet nézik, és feltételezik, ha a szolgáltatók piaci koncentrációja kicsi, akkor a bankok versenye csökkenti a marzsot és vele a szolgáltatók extraprofitját. A banki koncentrációt több módszerrel is lehet mérni. Az egyik a Herfindhal-index, ami a piaci részesedések négyzetösszege, a másik az első néhány legnagyobb bank részaránya a mérlegfőösszegeből, vagy a nyújtott hitelek állományából. A vonatkozó időszakban néhány koncentrációs mutató az alábbiak szerint alakult. (15. táblázat)

15. táblázat: A bankok koncentrációmutatói az egyes időszakokban

ÉV	2000	2002	2004	2006	2007	2008
Hitelintézetek száma	41	39	38	40	40	41
Az első három aránya a mérlegfőösszegeből	45%	47%	42%	39%	38%	39%
Az első öt aránya a mérlegfőösszegeből	55,5%	58,6%	54,6%	54,3%	54,9%	55,9%
Herfindhal-index	1090	1063	941	844	884	909

Forrás: Várhegyi, (12), PSZAF - aranykönyv, saját számítás

A mutatószámokból ellentmondásos kép bontakozik ki, a Herfindhal index gyengülő koncentrációt mutat, míg a hitelintézetek száma nem változott. A középső két mutató koncentráció növekedés után gyengülést mutat.

Ha a részpiacokat nézzük, igen gyenge koncentrációt figyelhetünk meg a vállalati hitelek piacán, a lakossági piacon azonban erősen koncentrált a piac – ott néhány nagybank dominál.

A strukturált megközelítést többen is bírálták. Egyesek (Allen, (4)) mellett érvelnek, hogy nem önmagában a koncentráció számít, hanem a piacra való belépés korlátai. Például, ha az ügyfelek nehezen szánják rá magukat a bankváltásra, a sok, egymással versengő bank csak nehezíti a tisztánlátást. Ekkor az egyes bankok anélkül emelhetik az árat, hogy tartaniuk kellene attól, hogy ügyfeleik otthagyják őket. Egy oligopolisztikus piacon azonban a bankok reputációja sérülne, ha egy vagy két versenytársuk áraitól magasabbat alkalmaznának – így az oligopolisztikus szerkezet az ügyfelek számára hatékonyabb lehet.

A magas belépési korlátok egyébként a lakossági piacon a legnagyobbak. A lakosság kényelmes, és Magyarországon különösen ragaszkodik a személyes bankoláshoz, ezért a termékek terítése fiókhálózatot igényel. A fiókhálózat kiépítésének fix költségének kitermeléséhez jelentős forgalom kell, amit csak több éves kitartó munka eredményeképpen lehet elérni. A vállalati területen könnyebb a helyzet. A 90-es évek közepén a külföldi tulajdonú vállalati bankok, a vállalati ügyfélkör kímáztatásával gyorsan tudták növelni aktivitásukat és ebben az időszakban a legjobb jövedelmezőséggel rendelkező bankok voltak.

A másik érv szerint a bankoknak el kell érniük a gazdaságos működéshez szükséges üzemméretet. (Ez szükséges a kockázatporlasztáshoz, az ügyfelekkel kapcsolatos információk

5. Kartellhiány: számottevő a nyomás a kartellek megszüntetésére.

6. Nincs állami védelem: a kiskapuk, kerülő utak korlátozzák a gazdaságpolitikai szabályozás versenyt korlátozó eszközeit.

7. Jövedelmezőség: verseny hatására csökken

8. Kockázatvállalás: a bankok egyre nagyobb kockázatot vállalnak, hogy ügyfeleket szerezhessenek.

9. Diverzifikáció: a bankok diverzifikálásra törekednek, így szolgálva ki mind szélesebb ügyfélszegmensek kívánságait. A hiteltermékek száma növekszik.

10. Piaci kudarcok: a leggyengébb bankok megszűnnek, felszámolódnak, vagy más módon lépnek ki a piacról.

beszerzéséhez, az ismertség és bizalom megszerzéséhez, stb.) Ha sok kis bank van, a magas működési költségeket kénytelenek az ügyfelekkel megfizettetni.

A másik megközelítés a bankok árazási magatartását vizsgálja. A magatartási modellek közül a Panzar-Rosse felét Várhegyi Éva alkalmazta a magyar bankverseny hatékonyságvizsgálatára 2003-ban. A modell a fajlagos banki kamatjövedelem rugalmassági együtthatóit összegzi az öt befolyásoló tényezőkre, a kamatráfordításra, a személyi kiadásokra, valamint a fizikai tőke és az állóeszközök költségeire. Az elemzés eredménye az volt, hogy a bankok versenyszerűen működtek és nem volt jellemző rájuk az összejátszó magatartás. A részpiacok vizsgálatánál Várhegyi megállapította, hogy a vállalati betétpiacon jóval erősebb a verseny, mint a lakossági piacon.

Az MNB egyik tanulmánya a kamatátgyűrűzés sebességét vizsgálta Magyarországon. (Horváth, (6)) Megállapították, hogy a rövid lejáratú vállalati hitelkamatlábnál jelentkezik először a jegybanki kamatlábváltozás hatása. Minél inkább lakossági és minél hosszabb lejáratú a banktermék, annál később jelentkezik a kamatlábváltozás hatása. A kamatlábváltozás ott a leggyorsabb, ahol a marge-k is a legkisebbek és ott ragadósak a kamatok, ahol a kamatmarge-k is nagyobbak. Mindkettő jelenség a verseny hiányára utal.

Összességében megállapítható, hogy:

- a bankok eredményessége jó volt, és igazolja a pénzügyi rendszer prociklikus voltát,
- a jövedelmezőség alakulásában a kamatmarge és a működési hatékonyság játsza a kulcsszerepet,
- a bankszektoron is látszik a felzárkózó gazdaságokra jellemző erősödő élőképesség-hatékonyság,
- a hitelintézeti szektor koncentrációja nem változott jelentősen.

Összegzés

A magyar bankrendszer a 2000-es években felében nagy utat tett meg a fejlett európai bankrendszerekhez való felzárkózás érdekében. A pénzügyi közvetítés jelentősége emelkedett, ezen belül kiemelkedően nőtt az aktivitás. A növekvő hitelállományhoz egyrészt a portfólió átrendezésével, másrészt új források bevonásával a bankrendszer megteremtette a szükséges forrásokat. A tőkemegfelelési mutató jó, a devizahitelezés felmerülő kockázatait devizahitelek felvételével és határidős műveletekkel a bankok lefedezik. Az aktivitás növekedése miatt a bankrendszer profitja jelentősen megugrott. A jövedelmezőség másik forrása a javuló működési hatékonyság volt.

Mindazonáltal a növekvő aktivitás finanszírozása érdekében azonban a bankrendszer jelentős kockázatokat vállalt, ami a pénzügyi válság hatására kiéleződött. A bankrendszer a hitelei mögé csak külföldről tudott forrásokat szerezni, illetve egyes devizanemek esetében a szükséges forrást csak swap ügyletek révén sikerült biztosítani. A külföldi forrásoktól való függés nagyon jelentős. A piaci kockázatokra képzett saját tőke nagyon alacsony. A hitelkockázat növekedése sem látható a bankok értékvesztés elszámolási politikájából.

Felhasznált irodalom

14/2001-es PM rendelet

23/2003. (X. 3.) PM rendelet összevont alapú szavatoló tőke és összevont alapon számított fizetőképességi mutató számításáról.

Ábel I.-Polivka G. (1998): *A bankpiaci verseny Magyarországon a kilencvenes évek elején* Közgazdasági Szemle XLV. évfolyam 6. szám pp. 509-533.

Allen – Gersbach-Kahnen – Santomero (2001): *Competition among banks Introduction and Conference Overview* European Finance Review 1-11 p.

Hit (1996) 1996. évi CXII. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról.

Horváth – Krekó – Naszódi: *Kamatátgyűrés Magyarországon* MNB Füzetek 8.

Llewellyn (1990): *Competition and Structural Change in the British Financial System* Megjelent: Gardener, P.M.: *The Future of Financial Systems and Service* Macmillan London pp.15-35.

MNB (2009): *Jelentés a pénzügyi stabilitásról*. Április.

MNB (2005): Rendelet a kötelező jegybanki tartalék kiszámításáról, illetve képzésének és elhelyezésének módjáról.

Móré Cs – Nagy M.(2004): *Competition in the Hungarian Banking Market*. HNB Working Paper 2004/9.

PSZÁF (2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008): *Jelentés a felügyelt szektorok helyzetéről*.

Várhegyi É. (2003): *Bankverseny Magyarországon* Közgazdasági Szemle. L. évfolyam 12. szám (pp.1027-1048.)

Várhegyi É. (2004): *Túlélőművészek*. HVG XXVI. évfolyam 35. szám pp.59-63.

Várhegyi É. (2005): *Derűre derű*. HVG XXVII. évfolyam 27. szám pp.53-57.

Világgazdaság (1995): *A bankkonszolidáció költségei*. XXXVIII évfolyam június 7.